

Олеся Петрівна Матеюк,

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри екології Хмельницького національного університету

РЕАЛІЗАЦІЯ КОМПЕТЕНТНІСНОГО ПІДХОДУ У ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ СТУДЕНТІВ-ЕКОЛОГІВ

Стаття присвячена проблемі компетентнісного підходу під час професійної підготовки студентів-екологів. Розглядаються сутність та структура професійної компетентності студентів-екологів, шляхи реалізації компетентнісного підходу під час професійної підготовки студентів-екологів завдяки використанню інноваційних методів навчання.

Ключові слова: компетентність, професійна компетентність, інноваційні методи навчання, метод проектів, ділові ігри.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Входження України до міжнародного освітнього та економічного простору вимагає від вищої освіти поетапного реформування. Освіта стає стратегічною основою розвитку особистості, суспільства, нації, держави та сталого майбутнього розвитку загалом. Перетворення постіндустріального суспільства у глобальне інформаційне, що засноване не лише на знаннях, але й на компетентності фахівців, значно активізувало проблему інноваційних підходів до організації освітніх процесів. Внаслідок чого у сучасних умовах до системи освіти висуваються досить високі вимоги: вона повинна готувати фахівців до життя в динамічному світі, де перед людиною постійно виникають нестандартні завдання, вирішення яких передбачає наявність умінь та навичок будувати та аналізувати власні дії, адаптуватись в соціальній та майбутній професійній галузі, працювати в команді, бути готовою до перевантажень і стресових ситуацій, вміти швидко з них виходити. Фахівець може успішно виконувати ці функції, якщо він володіє способами їх здійснення, прогнозує можливі наслідки своєї діяльності та має здібності до їх реалізації. Власне, все це зумовлює

необхідність більш глибокого вивчення нами специфіки компетентнісного підходу як важливого засобу модернізації змісту вищої освіти, а також особливостей організації освітнього процесу та вибору освітніх технологій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано вирішення даної проблеми та на які спирається автор. Останнім часом вченими активно досліджується питання підготовки майбутнього фахівця на засадах компетентнісного підходу як найбільш ефективного для освітнього процесу, такого, що забезпечує підготовку фахівця відповідно до сучасних вимог суспільства. Питанням структури й особливостей професійних компетенцій у галузі освіти займались О. Ануфрієва, В. Байденко, Н. Бібік, А. Волкова, О. Волошина, М. Головань, О. Демчук, І. Єфименко, І. Зимня, А. Маркова, Т. Петухова, Дж. Равен, І. Родигіна, М. Степко, А. Хуторський та ін. Екологічну компетентність як складову професійної досліджували Г. Бордовський, Л. Лук'янова, Н. Олійник, Н. Пустовіт, С. Старовойт, С. Шлюндт та ін.

Мета статті – розглянути умови реалізації компетентнісного підходу як важливого засобу модернізації змісту вищої освіти та розкрити особливості використання інноваційних методів навчання у професійній підготовці студентів-екологів.

Виклад основного матеріалу дослідження.

У сучасній освіті відбувається переорієнтація оцінки результатів освітньої діяльності з понять «підготовленість», «освіченість», «загальна культура», «вихованість» на поняття «компетенція» і «компетентність» фахівця, тобто фіксується компетентнісний підхід в освіті.

Компетентнісний підхід започатковано у 70-х роках ХХ століття у США. Уперше термін «компетенція» був використаний у Масачусетському університеті у 1965 році Н. Хомським. Аналізуючи процеси засвоєння граматичної будови рідної мови, він дійшов висновку, що в основі мовної поведінки та комунікативної діяльності людини є знання, які мають емпіричний характер та часто не усвідомлюються носіями мови, але саме вони дають змогу

людині розуміти велику кількість речень і висловлювань. Ці знання та здатності науковець назвав «компетенцією» [1].

Теоретичні та методологічні основи компетентнісного підходу в системі освіти відображені у працях В. Байденка, В. Болотова, П. Борисова, Б. Ельконіна, І. Зимньої, Т. Іванової, Є. Когана, В. Краєвського, В. Лаптева, О. Лебедєва, О. Ленської, Л. Луценка, Г. Подчалімової, Н. Селезньової, В. Серікова, О. Соколової, Ю. Татур, А. Хуторського, І. Фруміна, С. Шишова та ін.

Визначення компетентнісного підходу знаходимо у відповідному Наказі Міністерства освіти та науки України «визначення й формування в учнів компетентностей, що дають можливість особистості ефективно брати участь у багатьох соціальних сферах і які роблять внесок у розвиток якості суспільства та особистого успіху. Ключові компетентності становлять основний набір найзагальніших понять, які мають бути деталізованими в комплекс знань, умінь, навичок, цінностей та відносин за навчальними галузями та життєвими сферами... оскільки компетентності є невід'ємною складовою особистості...» [2].

У працях вітчизняних та іноземних авторів головна роль компетентнісного підходу в системі вищої освіти вбачається в підсиленні практичної орієнтації освіти, виходячи за межі «ЗУНівської» освіти, яка панувала в радянській педагогіці – «знання – уміння – навички» (ЗУН). Компетентнісний підхід у системі освіти має інноваційний характер, що пояснюється тим, що в сучасних умовах значно швидше відбувається застаріння інформації, ніж завершується період навчання в середній школі чи у вищому навчальному закладі. Значні зміни в соціальній, інформаційній та технологічній галузі призвели до кризи парадигми освіти, що будується лише на передачі знань, умінь та навичок студентам. Як справедливо зазначає Ю. Лебеденко, сучасне суспільство потребує фахівців не з «механічно» набутими знаннями, а з духовно-особистісним, творчим та культурним досвідом [3].

Багато дослідників вважає, що специфіка компетентнісного підходу до навчання полягає у тому, що учень засвоює не «готове знання», а сам формулює поняття, які необхідні для вирішення завдань [4]. При такому підході навчальна діяльність, набуваючи дослідницького чи практико-перетворювального характеру, стає предметом засвоєння. Компетентнісний підхід орієнтований на створення учнями особистісно значимого продукту завдяки тому, що у навчальному процесі моделюються способи професійної діяльності, створюються умови для реалізації творчого потенціалу кожної особистості та її суб'єктивного досвіду.

Аналіз джерел з цієї проблематики демонструє складність, багатовимірність та неоднозначність трактування як власне понять «компетенція» та «компетентність», так і заснованого на них підходу до результату освіти.

Розглянемо деякі трактування поняття «компетентність»:

здатність приймати рішення і нести відповідальність за їх реалізацію при виконанні функціональних обов'язків (Г. Данилова) [5];

єдність знань, навичок та відносин у процесі професійної діяльності, що визначається вимогами посади, конкретної ситуації та бізнес-цілями організації (І. Зимняя) [6];

комбінація особистісних якостей та властивостей (Л. Мітіна) [7];

не тільки професійні знання, навички і досвід у спеціальності, але і ставлення до справи, визначені (позитивні) схильності, інтереси і прагнення, здатність ефективно використовувати знання й уміння, а також особистісні якості для забезпечення необхідного результату на конкретному робочому місці у конкретній робочій ситуації (Н. Ничкало) [8];

інтегральна якість особистості, яка проявляється в її загальній здатності та готовності до діяльності, що ґрунтується на знаннях і досвіді, які набуті в процесі навчання і соціалізації та орієнтовані на самостійну і успішну участь у діяльності (Г. Селевко) [9];

мобільність знання + гнучкість методу + критичність мислення (М. Чошанов) [10];

підготовленість до здійснення певної професійної діяльності та наявність професійно важливих якостей фахівця, які сприяють цій діяльності (В. Ягупов) [11].

Фахівці Міжнародної комісії Ради Європи (програма *Defenition and Selection of Competencies*) визначають поняття компетентності (*competency*) як здатність успішно задовольняти індивідуальні та соціальні потреби і виконувати поставлені завдання. Кожна компетентність побудована на комбінації взаємовідповідних пізнавальних ставлень та практичних навичок, цінностей, емоцій, поведінкових компонентів, знань і вмінь, всього того, що можна мобілізувати для активної дії.

Державні нормативні документи для розроблення складових системи галузевих стандартів вищої освіти термін «компетентність» пояснюють як: «...інтегровану характеристику якостей особистості, результат підготовки випускника вищої школи для виконання діяльності в певних професійних та соціально-особистістних предметних галузях (компетенціях), який визначається необхідним обсягом і рівнем знань та досвіду у певному виді діяльності».

Серед різноманітних видів компетентностей та компетенцій найбільш важливого значення у становленні фахівця набувають терміни «професійна компетентність» та «професійна компетенція».

Професійна компетентність – це інтегративна якість, яка включає рівень оволодіння професійними знаннями, уміннями та навичками, а також особистісну компетентність, яка виявляється, перш за все, у комунікативності, творчості і креативності. Важливим є також особистісна варіативність, гнучкість, готовність до постійного саморозвитку та самовдосконалення. Особистісний компонент професійної компетентності зумовлює здатність фахівця до самостійного вибору власної стратегії професійної діяльності в нових умовах праці [12].

А. Маркова виокремлює у структурі професійної компетентності такі компоненти:

спеціальний – володіння власне професійною діяльністю на досить високому рівні, здатність проектувати свій подальший професійний розвиток;

соціальний – володіння спільною (груповою, кооперативною) професійною діяльністю, співробітництвом, а також прийнятими в цій професії прийомами професійного спілкування, соціальна відповідальність за результати своєї професійної праці;

особистісний – володіння прийомами особистісного самовираження та саморозвитку засобами протистояння професійним деформаціям особистості;

індивідуальний – володіння прийомами самореалізації і розвитку індивідуальності у межах професії, готовність до професійного зростання, вміння раціонально організувати свою працю без перевантажень [13].

Під «професійною компетентністю фахівця» ми розуміємо інтегральну характеристику особистості фахівця, яка відображає рівень професійних знань, умінь, навичок та досвіду, які є достатніми для виконання ним посадових функцій.

У педагогічній літературі обговорюють різноманітні підходи до структури професійної компетенції. Енциклопедія професійної освіти [14, т. 1, с. 454], визначає структуру професійної компетенції як інтеграцію:

- 1) професійних якостей працівника (професійних знань, умінь, навичок як досвіду діяльності);
- 2) соціально-комунікативних якостей;
- 3) індивідуальних якостей, що забезпечують самостійність професійної діяльності.

Згідно [14] на основі аналізу освітньо-кваліфікаційної характеристики (ОКХ) підготовки бакалавра та ОКХ підготовки спеціаліста спеціальності «Екологія, охорона навколишнього середовища та збалансоване природокористування» нами виділено основні групи професійних компетенцій майбутніх екологів:

професійні риси особистості: вміння здійснювати екологічне обстеження діяльності підприємств на відповідність вимогам чинного законодавства; контролювати вміст забруднювачів у навколишньому середовищі; виділяти види діяльності, що становлять підвищену небезпеку для довкілля; виконувати еколого-інженерні розрахунки та розробляти проект заходів запобігання проникненню шкідливих речовин у навколишнє середовище; здійснювати оцінку екологічного ризику; складати математичні моделі оцінки та розрахунку прогнозування екологічного ризику, здійснювати прогноз ефективності заходів щодо покращення стану довкілля; розробляти стратегію і тактику управління техногенною безпекою; готувати проекти документів з питань охорони навколишнього природного середовища на підприємствах і в установах; організовувати діяльність громадських екологічних організацій; використовувати інформаційні технології та сучасну комп'ютерну техніку з метою створення баз даних та обробки екологічної інформації; враховувати економічні та правові засади при здійсненні діяльності;

соціально-комунікативні риси: організовувати власну діяльність як складову колективної діяльності; спілкування українською професійною мовою; застосовувати усні та письмові контакти у ситуаціях професійного спілкування; здійснювати підбір кадрового складу та сприяти його професійному зростанню, вміння вести пропаганду екологічних знань та природоохоронних заходів у всіх сферах суспільної діяльності; враховувати суспільні відносини, релігійні та політичні переконання при здійсненні діяльності; поєднувати теоретичні та практичні аспекти культури в процесі діяльності людини та суспільства;

індивідуальні риси: організовувати власну діяльність; діагностувати власні психологічні стани та почуття з метою забезпечення ефективної та безпечної діяльності; здійснювати саморегулювання поведінки в побуті і на виробництві та вести здоровий спосіб життя; забезпечувати необхідний рівень особистої фізичної підготовленості та фізичного здоров'я; забезпечувати

необхідний рівень індивідуальної безпеки у разі виникнення типових небезпечних ситуацій.

Формування перерахованих компетентностей відбувається під час теоретичної підготовки, але основна їх частина формується на практиці, тому поряд із загальновідомими, традиційними підходами до навчального процесу необхідним в професійній підготовці майбутніх екологів є використання інноваційних методів навчання.

Сучасні дослідники відмічають, що до освітніх технологій, які забезпечують застосування компетентнісного підходу, належать:

по-перше, особистісно-орієнтовані технології: інтерактивні та імітаційні ігри, тренінги розвитку, рефлексійної взаємодії тощо;

по-друге, когнітивно-орієнтовані технології: діалогічні, семінари-дискусії, проблемні, рефлексивні, задачні тощо;

по-третє, діяльнісно-орієнтовані технології: проектні, контекстне навчання, організаційно-діяльнісні ігри, комплексні (дидактичні) завдання тощо [15].

Ці технології є універсальними щодо предметного змісту і ефективними оскільки: стимулюють практичну діяльність студентів (при цьому створюють можливість формування усіх компонентів освітньої компетентності); дають змогу створювати умови діяльності, які є максимально наближеними до реальних (для формування ключових компетентностей студентів); забезпечують засвоєння нових способів діяльності інтегрованого змісту. Запровадження цих технологій в освітню практику вищої школи передбачає розвиток у майбутніх фахівців універсальних умінь відповідного рівня, наявність яких сприяє формуванню у них професійної компетентності.

Однією з освітніх технологій, які підтримують компетентісно орієнтований підхід в освіті, можна вважати метод проектів. Проект – це спеціально організований викладачем і самостійно виконаний студентом комплекс дій, що завершується створенням продукту, який складається з об'єкту праці, виготовленої в процесі проектування, і його представлення у

межах усної або письмової презентації. Метод проектів є технологією, яка дає змогу викладачеві формувати педагогічні ситуації на різних підставах (ситуація невизначеності, кооперації тощо) і на основі різного предметного змісту. Під час виконання проекту компетентності проявляються і формуються в ситуації. Тому метод проектів є найбільш очевидним способом формування ключових компетентностей студентів, бо є універсальним щодо предметного змісту.

Метод проектів завжди передбачає вирішення студентом певної проблеми, що, з одного боку, призводить до використання сукупності різноманітних методів і засобів навчання, а з іншого – до необхідності інтеграції знань і умінь з різних предметних галузей. Тому, якщо йдеться про метод проектів, то мається на увазі саме спосіб досягнення дидактичної мети (суб'єктом якої є педагог) через детальну розробку проблеми (суб'єктом якої є учень) та її вирішення, що повинне завершитися реальним практичним результатом, який певним чином оформлюється. Результати виконаних проектів мають бути представлені: для теоретичної проблеми – у вигляді конкретного рішення, оформленого, наприклад, за допомогою засобів інформаційних і комунікаційних технологій; для практичного завдання – у вигляді інформаційного продукту. Результатом з позиції педагога є зміна рівня сформованості освітньої компетентності студента під час проектної діяльності.

Важливе значення в реалізації компетентнісного підходу в освіті має застосування «активних методів навчання» – дидактичних і ділових ігор. Розрізняють індивідуальні та колективні (інтерактивні) методи. До індивідуальних належать імітаційні вправи, аналіз конкретних ситуацій тощо, до колективних – розігрування ролей, ігрове проектування, навчальні ділові ігри.

Ці методи базуються на наслідуванні певного процесу, події, структури управління тощо. Вони характеризуються наявністю імітаційної моделі. Імітаційні форми та методи, з одного боку, сприяють поглибленню та вдосконаленню знань, а з іншого – імітації індивідуальної та колективної професійної діяльності. Крім того, вони активізують творчі зусилля,

розвивають самостійність майбутніх фахівців щодо розв'язання проблемних і виробничих ситуацій, формують у них позитивні риси динамічного стереотипу (професійні, соціально-комунікативні, особистісно-індивідуальні риси); забезпечують високий рівень засвоєння ними знань; розв'язують низку дидактичних цілей та завдань.

Для того, щоб допомогти студентам розібратися з новими для них поняттями, розвинути професійний інтерес, надати творчого характеру навчально-пізнавальному процесу, використовують найбільш поширені та актуальні інтерактивні методи навчання – ділові ігри. Вони включають такі методи, як робота з малими групами, конкретна ситуація, рольова гра, модерація. Таке навчання сприяє формуванню почуття відповідальності, дружби, товарищескості, любові до обраної професії, прискорює процес професійної адаптації студентів тощо. Відмітною рисою ділової гри є моделювання учасниками змісту гри і процесу тієї чи іншої майбутньої професійної діяльності (та системи їх відносин) всередині певної моделі реального виробничого колективу [16]. Таким чином, застосування цих ігрових методик забезпечує формування у студентів цілісного досвіду, який потрібен їм в їх майбутній навчальній та практичній діяльності.

Висновки. Таким чином, специфіка компетентнісного підходу до навчання полягає у тому, що студент не засвоює «готове знання», а сам формулює поняття, які необхідні йому для вирішення навчально-професійних завдань. При такому підході навчальна діяльність, набуваючи дослідницького чи практико-перетворювального характеру, стає предметом засвоєння. При цьому формування компетентностей відбувається як в межах традиційних, так і з використанням інноваційних методів навчання. Отже, реалізація компетентнісного підходу в освітньому процесі вищих навчальних закладів сприяє формуванню у майбутніх фахівців досвіду вирішення навчальних, соціальних та професійних проблем, підвищенню якості вищої освіти. Тому, створення відповідного методичного інструментарію щодо використання інноваційних методів навчання у професійній підготовці майбутніх фахівців-

екологів є доцільним **напрямком подальших розвідок** з цієї тематики досліджень.

Список використаної літератури

1. Хомський, Н. Аспекты теории синтаксиса / Н. Хомский. – М., 1972. – 259 с.
2. Наказ Міністерства освіти і науки України від 11.09.2007 року № 800 «Про проведення дослідно-експериментальної роботи на базі загальноосвітньої школи I-III ступенів № 123 м. Харкова» [Електронний ресурс]. – Режим доступу до документа: http://www.mon.gov.ua/laws/MON_800_07.doc
3. Лебеденко, Ю. М. Компетентісний підхід в системі вищої освіти / Ю. М. Лебеденко // [Електронний ресурс]. – Режим доступу до документа: <http://conf.vntu.edu.ua/humed/2006/txt/06lumsvo.pdf>
4. Шишов, С. Е. Мониторинг качества образования в школе / С. Е. Шишов, В.А. Кальней // Пед. о-во России. – М. : Академия, 1999. – 168 с.
5. Данилова, Г. С. Управління процесом становлення професійної компетентності методиста / Г. С. Данилова. – К., 1995. – 80 с.
6. Зимняя, И. А. Ключевые компетенции – новая парадигма результата образования / И. А. Зимняя // Высшее образование сегодня. – 2003. – № 5. – С. 34-42.
7. Митина, Л. М. Психология труда и профессионального развития учителя / Л. М. Митина. – М. : Издательский центр «Академия», 2004. – С.68
8. Державні стандарти професійної освіти: теорія і методика: Монографія / За ред. Н. Г. Ничкало. – Хмельницький: ТУП, 2002. – 334 с.
9. Селевко, Г. Компетентности и их классификация / Г. Селевко // Народное образование. – 2004. – № 4. – С. 138-143.
10. Чошанов, М. Гибкая технология проблемно-модульного обучения / М. Чошанов – М. : Нар. образование, 2004. – 157 с.
11. Ягупов, В. В. Компетентісний підхід до підготовки фахівців у системі вищої освіти / В. В. Ягупов, В. І. Свистун // Наукові записки НаУКМА. Серія «Педагогічні, психологічні науки та соціальна робота». – Т. 1. – 2007. – С. 3-8.
12. Формування професійної компетентності фахівця сфери послуг і туризму: навчально-методичний посібник / [В.Т. Лозовецька, Л.Б. Лук'янова, Л.В. Козак та ін.]. За заг. ред. Лозовецької В.Т. – Київ : 2010. – 382 с.

13. Маркова, А. Психологические критерии и ступени профессионализма учителя / А. Маркова // Педагогика, 1995. – №6
14. Энциклопедия профессионального образования: В 3-х т. / Под ред. С.Я. Батышева. – М., 1999.
15. Болотов, В.А. Компетентностная модель: от идеи к образовательной программе / В. А. Болотов, В. В. Сериков // Педагогика. – 2003. – № 10. – С. 8-14.
16. Активізація навчального процесу у сучасній вищій школі: Метод. огляд / Уклад. Л. А. Якімова. – К.: ДП «Вид. дім «Персонал», 2010. – 32 с.

Рецензент: кандидат педагогічних наук, доцент Полюк В. С.

Стаття надійшла до редакції 27.05.2014

Матеюк О. П. Реализация компетентного подхода во время практической подготовки студентов-экологов

Статья посвящена проблеме компетентного подхода во время практической подготовки студентов-экологов. Рассматриваются сущность и структура профессиональной компетентности студентов-экологов, пути реализации компетентного подхода во время практической подготовки студентов-экологов благодаря использованию инновационных методов обучения.

Ключевые слова: компетентность, профессиональная компетентность, инновационные методы обучения, метод проектов, деловые игры.

Mateyuk O. P. The implementation of competence-based approach in the training of students in ecology

The article deals with the competence-based approach in the training of students in ecology. The problem of the future professional training on the basis of the competence-based approach as the most effective one to educational process, that provides training in accordance with the modern society requirements, is investigated.

The essence and structure of the professional competence of students in ecology are specified. The professional competence is defined as an integral specialist's individual characteristic that reflects the level of professional knowledge, skills and experience that are sufficient for the performance of official functions. The structure of professional competence of the experts in ecology includes professional employee characteristics (professional knowledge, skills and habits as an activity experience); social, communicative and individual qualities that provide independent professional activity.

Along with well-known traditional approaches to the educational process in the training of future ecologists it is proposed to use innovative teaching methods.

An environmental project method is considered to be one of the most effective ways to implement competency approach in the training of students in ecology as it is the way of formation of the key students' competencies. It is indicated that the project is a specially organized by a teacher and individually accomplished by a student set of actions that results in the creation of a product that consists of an object of work made in the design process and its oral or written presentation.

An essential value of implementing of the "active learning methods" in realization of a competence approach in the ecologists' education is proved – didactic and business games: the characteristics of the individual (simulation exercises, analysis of specific situations, etc.) and collective (interactive) (playing the role, game design, educational business games) methods are presented.

It is proved that the implementation of competence-based approach in the higher education institutions contributes to formation of future environmental experts an experience in solving social, environmental and professional problems, improvement of the profession education quality.

Keywords: *competence, professional competence, innovative teaching methods, project method, business games.*